

Emnenr. 80

Fylke: Hedemark.

Tilleggsspørsmålnr.

Herad: Falldal

Emne: Folkemedisin.

Bygdelag.

Oppskr. av: Tor A. Freithen.

Gard:

(adresse): Tynset

G.nr.

Br.nr.

A. Merk av om oppskrifta er etter eiga røynsle.

B. Eller om den er etter andre heimelsmenn: (ta også med alder, heimstad, yrke):
Ole P. Fyene f. 1880

SVAR

I Husråd - Kjerringråd

1. I min barndom (1900-06) var det ingen som ryktes seg i ein om ein var sjuk. "Det gjekk nokk over", vart det sagt. Når kunne vel dette ryktet strøfte frå heim til heim.

Ungane vart lærde opp til å vera hardføre. "Då struk da vel ikkje for så lite, du som er så stor," kunne ein få høyre.

Jøson Freithen f. 1829 var g.m. Ole Haddsbuigen f. 1815 om hansen etter at fjouneue var islagte, gjekk dei på isen og slo stort. Jøson var med og rakte. Ho gjekk barbeint på isen og frans på føtene. "Eg greps på føtene, og, Ole," sa ho til mannen. "Strik til føt," mæra han berre.

Fjoter gutane gjekk barbeint, og det gjorde godt å få fritte på dei kalde føtene.

2. Dei truede blodsothen var omittamen.

Til vauleg ånde iuu fjöreröyk. Ein tok eit riktig varmt jarn og skakkt med i fjörbytta. Eiebarolje til å ha iuu var også brukta. Eg har og høyrd om hardballe karar som tok iuu fjöre.. Jakob Pedersen t. d. f. 1862 d. 1937

Petter Nyheim f. 1884 lå fjöre på sukkerbitar at ungane må dei var forkjela.

3. På mine gardar hadde dei ståande gris gall breune-viu til bruk mot frost. Eit ypparleg middel som eg kan stadfeste ut frå eiga røynsle (oml. 1903).
"Likkativ-vatn" var vauleg kring 1870-80 åra, og det

skal fjuuast gardar den dag idag som har ståande dette vatnet må også.

Lei oppskrift på *Agua siccativa* ser slik ut: 1 l vatn, 16 gr kamferspirt, 96 gr. salmiakkspirt, og ei toppa mat olje med salt. Skal ein ha sterkare blanding, er det berre å auke mengde av kamferspirt.

Lei god sarsalve vart laga av søt rømme, sukker, kvae (harpiks) og lite graud kvitmjøl.

Mot frostsår vart det brukta stjøypulv. Denne fekk ein ved å slei kokande vatn på ostre og så stå stille veska frå ostre.

Björketjøre var god mot ringorm. Eg minnest ein gong i barne-åra at vi var plaga av ringorm. Da laga vi björketjøre ved å ta tvære kvistar av gamle björkeris-limar og halde desse i ein varmen på lysomnen så dei tok bl å brenne, så tok vi dei ut av varmen og heldt dei brennande ender fast med i århella, da vart det ein liten brün flekk ommed björketjøre som vi tok på fingeren og smurde på ringormen.

Frostsår vart også renska og vart gode att når ein gjekk på myr og slo om hånsten. Ene gjekk da blaut på fotene hele dagen (O. P. Qyen).

Pain var mykje brukta ei tid. Ein blind mann, Lars Steinhåugen f. 1826 d. 1910 skreiv etter Pain og skaffa he dei som ville ha.

Bestemor mi hadde ståande pain i skapet.

Dei smurde pain på den vonde staden. Far he Ola P. Qyen var i ungdom med på Brevan etter krig, og kona der slo i ein draum med pain som han laut drikke.

4. Det var helst større gardar som hadde medisin ståande.

5. Hei sprang he garden og fekk hudsamma skaden eller det vonde der, og dersom det hongtes, fekk ein med heim noko av medisinen.

Jordmora hadde nok eit eller anna i skrinet sitt
som var kenne for låne.

6. Eg meiner å ha ~~svare~~ på spørsmål i Samvitt
nr. 40.

Kvæn reuskar beuene.

7. Guri Lökken koka einbarlakris som ho selde for
3 skilling stonga. Lina Streitlien, f. 1874, fekk
ein gong som barn ei slik stong i upakka i
hånn fin never av far sin.

Treak koka i mjølk var ei god ræd mot
forskjøling.

Sto ristrot koka ein te og drakk.

8. Dyvelsdrætt var kjend og bl dels bruka, bl
tyr som leid av husemaergjete (Pisott).

9. ~~En~~ som laga medisinur, ogula ogsa dei
plantane han trong.

10-11 Ukend

12. Tomm barndom (oml. 1905) gjekk ein dovring
og selde einbarolje.

13. Oppskriftene hadde folk i minnet.

14. Fra Fallet hadde ei tysk lekjebok (2. u. under II)

15. Hans Steinbæken f. 1872 fortalde at: 1886 fekk far
hans ei stygg verkelaud. Fra Fallet stelte hauda
og så skulle Hans plukke beuene. Denne skulle
faren bruke bl det vart ein graut, og legge
denne som orustag kring den sjuke hauda, og
"da er ho god att om 2-3 dagar", sa'u Fra.

Hadde ein skore seg, skulle ein pisse i sæt. Ola Liden
hadde lagge av ei saks i foten. Han sette foten i pisspotta.
(Sei av rædene bl'u Fra Fallet).

II. Bygdeløkjara.

A. Løkjara.

I Falldal var Iva Fallet bygdeløkjar. f. 1813 på Laga, og kom til Falldal som omgangs-skulelærer. Han lærde seg sjølv tysk, og hadde ei tysk lægebog m. u. Denne boka fekk Hans Reisch av eldste sønn til Iva like etter første heimskrigen. Reisch testamenterte hele boksamlinga si til Bergens Museum, og der skal den vera å finne mellom 100-tal andre liknande bøker.

Iva Fallet var også stiger ved Falldalsgruva, og det først att ymse tyske bøker om grüvedrift.

Iva Fallet var ein lerd mann. Det kom folk til honom frå bygden reindt ikring. Ein gong Fallet Strömbien skryssa dr. Brill, reiste doktoren innom for å tale ut "Pauli ord med kvaksalvaren."

Han varit lenge inne hjå Iva, og da han kjøyrde derifrå, sa han til skryssguten: "Denne mannen kunne verk professor."

Iva Fallet døde i 1886.

Det var sers stor lesching som førde han inn på dette arbeidet han varit kjend for.

Dei som hadde råd til det, lettelte vel litt for hjelpe; men han trong itkje ta så mykje for arbeidet sitt. Han hadde ein stor gard og 8 barn som nok gjorde meste gardsarbeidet. Det kunne nok leite på kona som mange gonger laut skeffe med til sjuke folk som kom og måtte verte i fleire dager avdi "Iva var borte på grüvæn. (7-8 km unna).

B. Iva Fallet sa sjøl at dei rådene hauge, var over 200 år gamle, og dei fleste av dei var vel frå den tyske læjraboka.

Dei fleste rådene som er nemnde gramaufor, er etter honom: Lårsalva, mikkativvalmt, breumhtigra stöjplät, joiss, te av rimitrot. osv.

43. Arelating var bruka. Jo hängen vart sjuk på festet i Söndalen. Han sa da til Jøru Bliesterdalen (f. 1821):
 "Nå e du vel så hard at du tek og hogg hol på ei
 årl hja meg!"

Kopping var ærs vauleg. Koppbil og kosa var det
 fleire stader. Mille Larsen f. 1894 driv enda med
 kopping når nokon önsker det.

44. Tjlar var kjøpt på apoteket, fortalde omot til Ole P. Ege.

45. Mange kunne skemme blod. Ole Hølgard t.d.
 f. 1833 d. 1919. Per Strømhaug f. 1856 d. 1941

C. Lærebøker

49. Fra Fallet hadde i tysk lærebok.

50

51. Fra Fallet hadde lært seg tysk

52. Nei

53. Boka til Fra Fallet skal finnes i Bergen Museum.
 Bibliotekeren har for 8 år sidan svart meg at
 det er ser vaarskeleg å finne att denne boka
 nå. Jeg skulle tm at Fra hadde minnet
 mitt i boka, sei det var runt skulle det
 itinja gå an å spørre boka opp.